

Kultūrinė Vilniaus urbanistika. 6 kritinės pastabos

„Statybų pilotas“ Nr. 7, 2007 birželis

2009-aisiais metais Vilnius taps Europos kultūros sostine. Nors iki šio išskirtinio įvykio liko pusantrų metų, jau dabar aišku, kad ryčiausias Europos kultūros sostinės projekto branduolį sudarys nematerialioji kultūra. Tikėtina, bus daug renginių: vyraus muzika, teatras, veiks parodos, koncertai, seminarai ir konferencijos. Tiesa, žadama renovuoti kultūros objektus, pritaikyti juos neįgaliems žmonėms. Taip pat akcentuojama infrastruktūros objektų plėtra. Vis dėlto, nors gavusi nemažai investicijų, Vilniaus transporto sistema išlieka kritinės būklės. Iki šiol dėl nepaaiškintamų priežasčių miesto centre neįdiegta bendra parkingų sistema (nemaišyti su viešųjų erdvių sąskaita įrengtomis parkavimo vietomis), neuždraustas eismas Senamiestyje, beviltiškas dviračių takų tinklas, apleistos ir niūrios pagrindinės į miesto centrą vedančios magistralės. O apie eismo ir transporto priemonių prieauglio suvaldymą nėra ką ir besakyti. Transporto sistema ir jos problemos yra kita tema, tačiau tai mazgas, kurį atrišus imtų spręsti ir kiti klausimai. Kad ir dėl pasaulinės reikšmės kultūros centro kūrimo.

Mano galva, kol kas nesame subrendę turėti objektą, kuris trauktų kultūrinius turistus iš viso pasaulio. To priežasčių yra keletas. Pirmą priežastis: mentalitetas. Ambicijų neužtenka – reikalinga etika (priešingai, nei teigė vienas korifėjus: „Mažiau etikos, daugiau estetikos“) ir civilizuotas santykis su kultūros paveldu. Antra priežastis: pernelyg silpna (trūksta naujų idėjų) vietos architektų gildija, kuri nėra pajėgi užtikrinti deramo architektūros lygio ir užtikrinti skaidrų konkurso procesą, t.y. patenkinti minimalių reikalavimų tarptautiniam konkursui surengti. Trečia priežastis: šis projektas turi atsirasti iš diskusijos, o ne iš politinio spaudimo. Tokios reikšmės objektui reikalingas deramas socialinis mikroklimatas, vietinės kultūros palaikymas ir tęstinumo garantas. Ir ketvirta: turi būti atitinkamo laidumo inžinerinė infrastruktūra. Kaip tik paskutinis Vilniaus politinis kultūros projektas – Guggenheimo-Ermitažo muziejus – atskleidė silpniausias miesto plėtros vietas. Vilniaus miesto centrinė dalis šiandien pajėgtų priimti 3, o gal ir visus 5 kartus daugiau turistų, tačiau daugiau nepajėgia aptarnauti vietinių gyventojų. Ši problema lieka galioti ir kitiems strateginiams kultūros objektams, įtrauktiems į „Vilniaus – Europos kultūros sostinės 2009“ infrastruktūros sąrašą, – jie greičiausiai nebus laiku ir tinkamai įgyvendinti. Iš šešių kultūrinių šio projekto objektų magnetų vien tik J. Meko vizualinių menų centras yra kokybiškai naujas objektas, galintis papildyti urbanistinį Vilniaus kultūrinės funkcijos žemėlapi. Tiesa, visai įmanoma, kad šis muziejus įsikurs jau veikiančioje institucijoje, juo labiau kad esamai J. Meko kolekcijai nereikalingas labai didelis plotas.

Kiti objektai – arba įstrigusios plėtros pamirštuoliai, arba jau veikiančių kūrybinių industrijų centrų plėtiniai. Nors teigiama, kad pasibaigus programai šie objektai taps kultūros simboliais, dėl minėtųjų priežasčių sunku įsivaizduoti šį dispersinį darinį apskritai funkcionuosiant. Miesto plėtros procesai šiandien yra sunkiai benuspėjami. Nors daromi bendrieji ir specialūs planai, tiek valstybė, tiek savivaldybės mažai investuoja (iš tiesų – beveik visai neinvestuoja) į galimybių studijas ir mokslinius tyrimus. Šiandien miesto centrinei daliai ir jo rajonams gyvybiškai reikalinga kultūrinių vietų ir objektų plėtros studija.

Tokiam projektui atsirasti 2009-ieji metai būtų geriausia proga. Jo esmė paprasta: kultūrinio potencialo duomenys būtų surinkti, išanalizuoti ir įvertinti, o vėliau kitur parengti tinkami plėtros modeliai. Tokia studija kultūrinės vietas, objektus ir reiškinius gražintų į urbanistinės struktūros rėmus. Pavyzdžiui: Vilniaus senamiestyje dar yra likę stiprių kultūrinės traukos taškų, o Naujamiestis, Žvėrynas, Žirmūnai ne tik neturi savo kultūrinių centrų, bet ir baigia prarasti pagrindinius tapatumo elementus.

Negalima teigti, kad vadinamieji kultūros infrastruktūros objektai nėra reikalingi – tiek Nacionalinė galerija (kur šiuolaikinio lietuviško meno paveldas?), tiek stadionas (kur dingio lietuviškas futbolas?), tiek naujas modernus daugiafunkcinis kultūros centras. Tačiau dar įmanoma atgaivinti ir visų pamirštus, apleistus statinius, juos rekonstruoti ir pritaikyti įvairioms bendruomenės iniciatyvoms bei tarpdisciplininėms kultūrinėms programoms.

Visa ši jau esanti „infrastruktūra“ miestui kainuotų 10 kartų mažiau nei siūloma nauja. O ką jau bekalbėti apie poveikį miesto vystymuisi ir socialiniams bendruomenių ryšiams: jau po 2009-ųjų šie objektai galėtų tapti vietinių bendruomenių kultūros centrais ir atlikti konkretaus miesto rajono traukos centro funkciją. „Lietuvos“ kino teatras, „Geležinis kablys“, keletas nenaudojamų bažnyčių ir buvusių kultūros namų – tai kultūros kapitalas, dar laukiantis savojo banko ir transakcijų.

Kultūrinė Vilniaus urbanistika yra ir viešųjų erdvių urbanistika. Šiandien plėtojant miestą viešųjų erdvių samprata yra perdėm kraštutinė: arba jos priskiriamos prie želdynų (kaip naujame Vilniaus bendrajame plane), arba tampa merkantiliškų interesų negyvėlėmis (kaip realybėje).

Geriausias pavyzdys čia būtų Senamiesčio regyklos. Kadangi Senamiestis daro tiesioginę įtaką nekilnojamojo turto politikai, pastarosios atstovai reikiamu laiku pasistengė užimti strategiškai geriausias apžvalgos vietas. Tai ypač pasakytina apie vakarinę Senamiesčio pusę. Šaltinių kvartale dar įmanoma išvengti šio konflikto, tik reikėtų numatyti perimetrinę Senamiesčio apžvalgos regyklą ir ją susieti su jau rekonstruotomis pietinėmis regyklų viešosiomis erdvėmis. Grįžtant prie Europos kultūros sostinės projekto, reikėtų paminėti tai, kad žaliųjų ir viešųjų erdvių regeneracijai yra numatyta speciali programa „Žalias Vilnius“. Tačiau ši programa apima atskiras žaliąsias erdves, skverus ir aikštes, aprėptas istorinio senamiesčio kontūro ir nesueinančias į vieną sistemą. Periferiniai rajonai lieka užmarštyje, tad ką jau kalbėti apie kompleksinę gamtinio karkaso regeneraciją, kuri apimtų miesto ir regiono gamtinės struktūros tvarkymą. Tai patvirtina kitoje projekto programoje 0 litų įvertinti Sereikiškių parko, Neries krantinių ir Vingio parko sutvarkymo darbai.

Dar vienas svarbus kultūrinės Vilniaus urbanistikos aspektas yra sietinas su naujo miesto simbolio atsiradimu. Vilniaus kaip Europos kultūros sostinės simboliais laikomi minėtieji kultūros infrastruktūros objektai, „magnetai“, atkeliavę iš ne per seniausiai patvirtinto miesto bendrojo plano (beje, šis terminas į lietuvių leksiką atklydo iš Richardo Rogerso kontroversiškos knygos „Mažos valstybės miestai“). Turėti naują simbolį gyvybiškai būtina. Tačiau nemanau, kad konstruktyvu miesto simboliu laikyti pastatą tik dėl jo skambaus pavadinimo ar vien todėl, kad jis įtrauktas į programą. Kiekvienas kultūros vadybininkas žino paprastą dalyką: ne didelės apimties ir biudžeto objektai tampa simboliais. Mažos valstybės mieste kultūros sostinę įprasminančiu simboliu turėtų tapti ne Twin Toweris ar Gizos piramidė, bet nauja viešoji erdvė ir šiuolaikiškos minties skulptūra. Šiandien Vilniuje itin trūksta novatoriškos ir provokatyvios skulptūros, kuri simboliškai susietų mus su istorine Europos kultūra ir jos miestų tradicija.

Paskutinė pastaba – apie tapatumą. Kad ir kiek kalbėtum apie miestą, apie jo raidos sąlygas ir vystymosi gaires, negalima apeiti šio vertybinio matmens. Kas vis dėlto yra Vilnius? Sparčiai šiuolaikiškėjantis metropolis, nekilnojamojo turto spekuliacijomis susikurta betoninė oazė ar tarp miškų įsispraudęs patrauklus kaimamiestis? Šiuolaikiški (t. y. statantys stiklinius dangolažius) šiandien yra net atkampiausi Kinijos provincijos centrai, žaidimai nekilnojamojo turto – taip pat globalinis reiškinys, o želdynus turi net borealiniai skandinavų miestai. Baroko miestas – tikslesnė formuluotė, tačiau Europoje taip pat ne vienas ir ne du miestai gali pasigirti šios epochos statiniais. Aišku, vargu ar išvis galima vienu žodžiu nusakyti miesto tapatumą. Manychiau, Vilniuje ryškiausiai pastebimi trys tapatumo lygmenys. Tai miestas, įsikūręs miškingoje juostoje, besitęsiančioje 350 km nuo Augustavo iki Daugpilio ir apimančioje dvi tektonines Žemės plutos struktūras. Šis žaliasis masyvas yra neatskiriama kultūrinės Vilniaus urbanistikos dalis. Be to, kad ir kokios būtų metropolinės ambicijos, Vilnius buvo ir lieka kaimamiestis. Su mediniais namais, mažais ūkeliais ir kiemelių erdvėmis, apsodintomis vaismedžiais. Šio mastelio Vilnius šiandien patiria sunkiausias permainas. Trečias miesto tapatumo dėmuo yra multikultūriškumas. Kultūrinė Vilniaus urbanistika – ne tik kultūrinių epochų (baroko, klasicizmo, moderno) paveldas ar specifiniu kultūriniu kodu parema bendruomenių gyven-sena (kaimietiška, proletariška, nuvorišiška), bet ir etninis (litvakų, čigonų, tuteišių) pagrindas, susiformavusios ekonominės struktūros.

Ar visi šie elementai bus deramai įvertinti ir 2009-aisiais taps visaverčio kultūrinio gyvenimo dalimi? Ar vis dėlto liksime ten, kur esame – ryčiausioje Vakarų Europos periferijoje, įdomūs tik patys sau, tesugebantys išspausti jau pabodusią frazę „yra kaip yra“?